

Aleksander Kiklewicz

"Смих и јзык", Миросав Ж. Чаркий, Belgrad 2013 : [recenzja]

Przegląd Wschodnioeuropejski 6/1, 220-222

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ALEKSANDER KIKLEWICZ

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Милосав Ж. Чаркић, *Стих и језик*, Београд 2013; 642 ss.

Fundamentalna monografia Prof. Milosava Ž. Čarkića, jednego z najwybitniejszych współczesnych badaczy stylistyki oraz języka artystycznego, zawiera studium poetyki lingwistycznej oparte na analizie tekstów poezji serbskiej. Literaturę artystyczną, a w szczególności poezję, autor traktuje jako *d y s k u r s w i e r s z a*, w którym, z jednej strony, są realizowane uniwersalne zasady sztuki, z drugiej zaś strony, znajdują wyraz specyficzne cechy języka poetyckiego, związane z narodową tradycją literacką, piśmienniczą, kulturową, jak również z tradycją języka literackiego. Ujęcie Čarkića jest nie tylko semiotyczne i stylistyczne, lecz także historyczne, diachroniczne, gdyż badacz rozpatruje serbski dyskurs poetycki w dynamice, wyodrębniając i opisując w kolejnych rozdziałach trzy epoki literatury serbskiej: 1. serbską poezję religijną; 2. poezję serbskiego romantyzmu oraz 3. poezję serbskiego modernizmu. Autor podkreśla we Wstępie, że jego metoda badawcza ma charakter empiryczno-deskryptywny, gdyż wszystkie rozważania i wnioski bazują na systemowej i skrupulatnej analizie tekstów poetyckich, a więc wydobywania (a później interpretowania, porównywania itd.) zakodowanych w tekstach struktur językowych i stylistycznych. To, w przekonaniu Čarkića, sprawia, że opis tekstów poetyckich jest maksymalnie autentyczny (można by też stwierdzić: zobiiektywizowany), nieograniczony, niewyprofilowany przez jakąkolwiek „konstrukcję mentalną” badacza.

Oczywiście tak określona zasada badawcza nie może jednak być zupełnie niezależna od jakichkolwiek założeń o charakterze ogólnym. Dlatego Čarkić uznaje wkład do badań problematyki języka artystycznego serbskich i europejskich badaczy, powołuje się na zdobyte doświadczenia poprzedników. W książce znajdziemy solidny wykład zasad strukturalistycznej analizy tekstów artystycznych, m.in. omówienie prac serbskich badaczy: Z. Lešića (*Jezik i književno djelo*, 1971), K. Pranjića (*Jezik i književno djelo*, 1968), N. Petkovića (*Jezik u književnom delu*, 1975) i in. Autor ponadto nawiązuje do teorii innych wybitnych przedstawicieli strukturalizmu i formalizmu w literaturoznawstwie, takich jak A. Bielyj, J. N. Tynianow, J. Mukařovský, R. Barthes, R. Jakobson, J. M. Łotman i in.

Jedna z podstawowych tez Čarkića (wynikająca z nurtu strukturalistycznego) polega na tym, że badanie tekstu artystycznego bez uwzględnienia jego warstwy formalno-językowej nie jest kompletne ani zadowalające. Dlatego semantyczny aspekt tekstu poetyckiego w pewnym stopniu jest zależny od jego

aspektu fonetycznego i graficznego. Čarkić pisze o charakterystycznym dla poezji systemie graficznym, rytmicznym i fonetycznym jako o trzech podstawowych „faktorach wiersza” (s. 21).

Na analizę strukturalistyczną są najbardziej podatne teksty modernistyczne. W trzecim rozdziale książki Čarkić opisuje właściwości językowe poezji serbskiego modernizmu, wyodrębniając kilka ich aspektów: 1. ornamentalne struktury fonetyczne; 2. anagramy; 3. rym i akcent; 4. zniekształcenie przymiotników; 5. temat, forma, treść. W serbskiej poezji końca XIX w. i początku XX w. zapanowały idee parnasizmu i symbolizmu, wyraźne przeakcentowanie zadań artystycznych, skupionych odtąd na formalnej organizacji tekstu jako wyrazie „duchowego arystokratyzmu”. Twórcami serbskiej ideologii modernizmu byli B. Popović i J. Škerlić, a do tego nurtu w serbskiej literaturze należeli m.in.: J. Ducić, M. Rakić, S. Pandurović, V. Petković, A. Šantić i in. Jednym z charakterystycznych zjawisk w poezji serbskiego modernizmu (spotykanym także w poezji czeskiej czy rosyjskiej) jest powtarzalność fonetyczna wyrazów, powodująca powstanie szczególnych, doraźnych, przyporządkowanych jedynie określone mu tekstowi lub nawet fragmentowi tekstu relacji semantycznych, które z kolei przyczyniają się do kreowania „informacji hedonistycznej” (s. 433). Aliteracje, asonanse, dysonanse itp., jak słusznie pisze autor, nie stanowią w literaturze modernizmu tylko źródła upiększenia, „udziwnienia” tekstu, lecz kreują „informację fonomotywującą”, innymi słowy – skłaniają, zachęcają czytelnika do poszukiwania asocjacji znaczeniowych. Za przykład może posłużyć werset z wiersza J. Ducića: *Нема је нада мном ширине небеска* ‘Nade mną jest szerokość nieba’. Przy odbiorze tekstu nie do pominięcia jest kilkakrotne powtarzanie spółgłoski [n] – zjawisko to stwarza szczególny efekt, a mianowicie iluzję głębokiego, naturalnego powiązania między „mną” a „niebem”, czyli między człowiekiem a kosmosem (mimo że informacja na poziomie leksykalno-semantycznym raczej sugeruje inny stan rzeczy – mianowicie opozycyjność tych kategorii: „ja” jestem tu, „niebo” jest tam, nade mną).

Zresztą faktem jest także to, że nie wszystkie operacje na znakach w tekście językowym w sposób mniej lub bardziej jednoznaczny dają się zinterpretować w aspekcie funkcji semantycznej lub funkcji pragmatycznej tekstu. Doświadczamy tego na przykładzie zmodyfikowanych konstrukcji przymiotnikowo-rzeczownikowych. Čarkić zwrócił uwagę na często występującą u modernistów inwersję w grupach wyrazowych tego typu, np.:

Као покајнице, у сећању сивом,
На заренку сунца, нада и живота,
Пролазе у болу, уморном и живом,
Са лицем на коме нестaje лепота.

Z jednej strony, poprzez nadanie przymiotnikom statusu półpredykatywnego zachodzi tu szczególne wyprofilowanie semantyki kwalitatywnej ‘zmęczony i żywy’, wysuwanie jej na bliższy plan, czyli swego rodzaju *close-up* – spotykane w fotografii i w filmie skalowanie obrazu (chodzi o przedstawienie obrazu w tzw. zbliżeniu, pozwalające na wyświetlanie szczegółów, wyeksponowanie ekspresji przekazu, przewartościowanie przesyłanych treści, oddziaływanie przeważnie na sferę emocji adresata).

Z drugiej strony, Čarkić zwraca uwagę na to, że w niektórych przypadkach inwersja w konstrukcjach przymiotnikowo-rzeczownikowych jest uwarunkowana wymogami *stricte* formalnymi, a mianowicie koniecznością utrzymania określonego rytmu wierszowego.

Monografia Čarkića, choć napisana w duchu analityczno-deskryptywnym, zawiera nie tylko lingwistyczne i retoryczne, lecz także filozoficzne, semiotyczne, fenomenologiczne oraz antropologiczne aspekty literatury artystycznej, a więc nie tylko opisuje teksty poetyckie, lecz ponadto je objaśnia, interpretuje literaturę jako fakt kulturowy. Książka wnosi wiele nowego do współczesnej sławistyki, kontynuując tradycję formalistyczno-strukturalistyczną, ale także otwierając nowe drogi badań nad literaturą i językiem.